

TUTKIMUSRAPORTTI

KUHMO

Hiekkaniemi 3

Toisen maailmansodan aikaisten puolustusvarustusten kartoitus ja koekaivaus
26.5.2015



MUSEOVIRASTO
KULTTUURIYMPÄRISTÖN HOITO | ARKEOLOGISET KENTTÄPALVELUT
Vesa Laulumaa

Tiivistelmä

Kuhmon Nurmesjärven Hiekkaniemessä (kohde Hiekkaniemi 3) dokumentoitiin toisen maailmansodan (talvisota) aikaisia puolustusvarustuksia 26.5.2014. Tutkimus liittyi Nurmesjärven ranta-asemakaavaan, johon merkityn tie- ja tonttialueen kohdalla sijaitsee juoksuhaudan osa. Tutkimuksissa juoksuhautaan tehtiin poikkileikkaus, joka dokumentoitiin piirtäen ja valokuvaamalla. Juoksuhaudan syvyys oli noin metri alkuperäisestä maanpinnasta, valli mukaan lukien syvyys oli noin 1,5 metriä. Haudan reunat olivat rauenneet muodostaen loivan maannosprofiilin, selvää leikkauspintaa ei ollut havaittavissa. Haudassa ei havaittu jäännöksiä puurakenteista. Lisäksi kolme muuta juoksuhautausta ja kaksi kivi- ja hirsirakenteista konekivääririkorsua kartoitettiin tarkkuus-gps laitteella.

Sisälllys

Tiivistelmä

Arkistotiedot

Johdanto 1

Tutkimuskohteen sijainti ja historia 1

Tutkimuksen tavoitteet, menetelmät ja tulokset 2

Lähteet 3

Kuvaluettelo 3

Kuvaliite 4

Kartta 1. Yleiskartta

Kartta 2. Yleiskartta 2

Kartta 3. Profiilikartta

Kannen kuva: Hiekkaniemi, kuva etelästä. (AKDG4248:17)

Arkistotiedot

Kunta: Kuhmo

Tutkimuskohde: Hiekkaniemi 3, muinaisjäännösrekisterin numero 1000026693

ETRS-TM35FIN koordinaatit: P: 7105786, I: 603479

Peruskartta: Q5411 Tervasalmi

Kenttätyöaika: 26.5.2015

Tutkimusten rahoittaja: Metsähallitus, Laatumaa, PL 1058, 70101 Kuopio

Alkuperäinen raportti: Museoviraston arkisto, Helsinki

Kopio: Metsähallitus, Laatumaa ja Kainuun Museo

Kaivauspinta-ala: 4m²

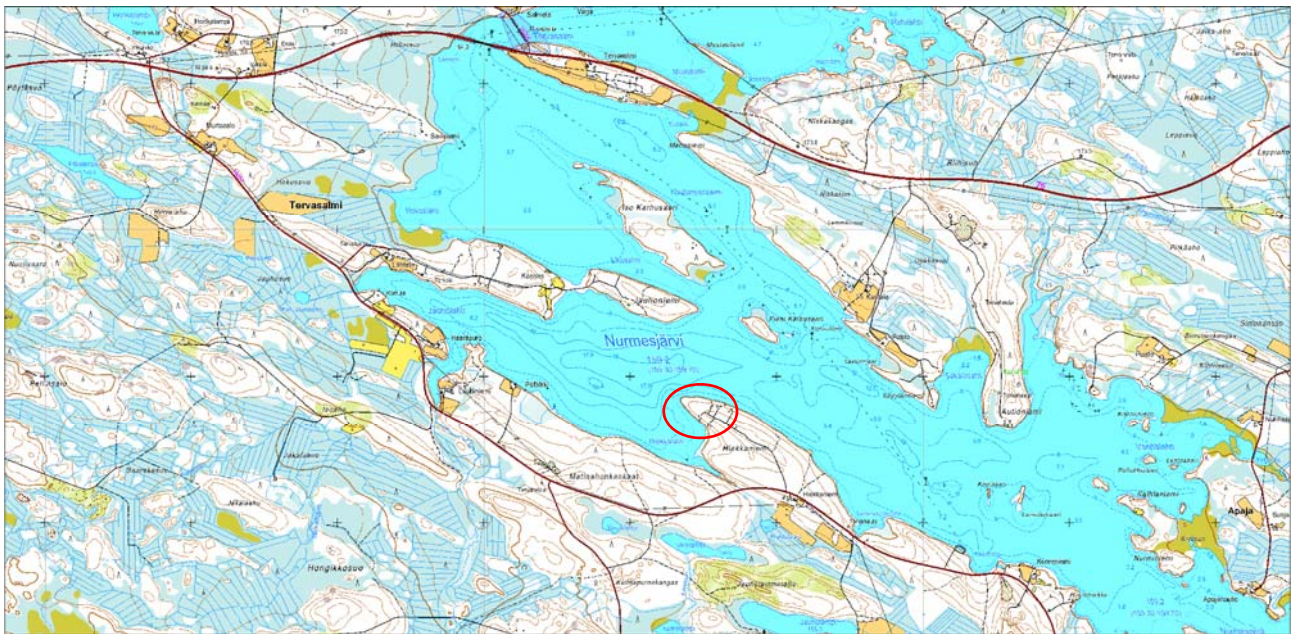
Tutkitun alueen laajuus: n. 4000m²

Löydöt: -

Digitaalikuvat: AKDG4248:1–17

Aikaisemmat tutkimukset: Riikka Mustonen, Metsähallitus, 2011, inventointi; Jouni Taivainen, Metsähallitus 2014, inventointi

Tutkimuskohteen sijainti



Johdanto

Metsähallitus Laatumaa on laatimassa uutta ranta-asemakaavaa Kuhmon Nurmesjärvelle, kaavassa lisätään loma-asuntojen rakentamista valtion omistamille maille. Erikoissuunnittelija Jouni Taivainen Metsähallituksesta teki kaava-alueella arkeologisen inventoinnin vuonna 2014. Inventoinnissa löytyi uusia kohteita mm. Hiekkaniemestä, jossa havaittiin juoksuhautoja, hiilimiilu, tervahautoja ja kivikautinen asuinpaikka. Museovirasto edellytti kaavaa koskevassa lausunnossaan (MV/138/05.01.00/2014), että muinaisjäännökset tulee lähtökohtaisesti pyrkiä säilyttämään ja rakentaminen tulee ohjata sen mukaisesti. Mikäli näin ei voida tehdä on muinaisjäännöskohteissa tehtävä tutkimuksia. Hiekkaniemessä edellä mainitut kohteet osuivat suunniteltujen tonttien ja tiestön kohdalle. Laatumaa pyysi tarjousta Arkeologisilta kenttäpalveluilta kohteiden tutkimuksista. Eri tutkimusvaihtoehdoista Laatumaa valitsi Hiekkaniemessä tien ja tontin kohdalla olevan juoksuhaudan tutkittavaksi ja kartoitettavaksi, muut kohteet säilytetään kaavassa.

Arkeologisten kenttäpalveluiden tutkija Vesa Laulumaa, apulaistutkija Johanna Seppä ja kaivausapulainen Olli Eranti tutkivat ja kartoittivat juoksuhaudan 26.5.2014.

Tutkimuskohteen sijainti ja historia

Nurmesjärvi sijaitsee noin 20 kilometriä Kuhmon keskustasta länteen, Sotkamosta Kuhmoon johtavan Kainuuntien (tie 76) eteläpuolella. Hiekkaniemi on järven etelärannalla, linnuntietä noin kaksi kilometriä Kainuuntiestä etelään. Hiekkaniemeen pääsee Vepsäntietä ja Hiekkalahdentietä pitkin.

Hiekkaniemessä on jäännökset kolmesta konekivääripesäkkeestä ja niihin liittyvistä yhdys- ja taisteluhautoista. Puolustusasemat on rakennettu talvisodan aikana ja ne muodostavat Jauhoniemessä ja Tervasalmessa olleiden asemien kanssa ketjun, jonka tarkoituksena oli sulkea Sotkamo-Kuhmo välinen tie Tervasalmen kohdalla. Linnoitteet on rakennettu aikaisintaan lokakuussa vuonna 1939, jolloin selvän sodan uhan vuoksi puolustusvarustuksia alettiin tekemään (Siilasvuo 1944, Mononen 2006).

Maaperä Hiekkaniemessä on enimmäkseen hiekkamoreenia, osassa niemeä ja sen rantoja on myös pelkästään hiekkaisia osia. Alueen metsä on tuoretta kangasmetsää, jonka valtapuuna on mänty. Nurmesjärvi on säännöstelty, lähin voimalaitos on Katermassa, noin viisi kilometriä länteen. Voimakas säännöstely aiheuttaa lähes neljän metrin vuotuisen vedenpinnan vaihtelun, jonka seurauksena rannat ovat pahoin kuluneet ja säännöstely on osin tai täysin tuhonnut lukuisia esihistoriallisia muinaisjäännöskohteita. Nurmesjärven rannoilta tunnetaan noin 30 muinaisjäännöstä, mm. lukuisia kivikautisia asuinpaikkoja.

Nurmesjärvellä on tehty muutamia arkeologisia inventointeja. Esa Suominen Kainuun maakuntamuseosta inventoi 1980–1990-luvuilla laajalti Kuhmon järviä, myös Nurmesjärven rantoja. Riikka Mustonen Metsähallituksesta inventoi vuonna 2011 liittyen kansallisen metsäohjelman kulttuuriperintöinventointeihin ja vuonna 2014 Jouni Taivainen Metsähallituksesta inventoi kaavoitukseen liittyen. Nurmesjärvellä on tehty aiemmin kaivauksia vain vuonna 1994 Autioniemessä, jolloin tutkittiin Museoviraston tutkija Vesa Laulumaan johdolla kolmea muinaisjäännöskohdetta.

Kuhmon sotahistoriallisia kohteita on inventoinut Anssi Vuorenmaa vuonna 1990 liittyen Pohjois-Suomen linnoittamiseen toisen maailmansodan aikana ja John Lagerstedt vuosien 2009–2012 laajan Salpalinja inventoinnin yhteydessä.

Tutkimuksen tavoitteet, menetelmät ja tulokset

Tutkimusten tavoitteena oli tutkia poikkileikkauskaivannolla tien alle jäävä juoksuhauta ja dokumentoida se piirtämällä ja valokuvaamalla. Mittaukset oli tehtävä tarkkuusgps-laitteella. Poikkileikkauskaivannon mittaukset ja puolustusrakenteiden kartoitus tehtiin Trimble Geo 7x gps-laitteella.

Tutkimukset tehtiin 26.5.2015. Kohteeseen saavuttu havaittiin, että juoksuhaudan eteläpää, joka sijaitsee tulevalla tielinjalla, oli täynnä jätettä (kuva 1). Katsottiin paremmaksi tehdä haudan poikkileikkaus hieman pohjoisemmaksi, missä hauta oli selkeä ja luonnontilassa (kuvat 2-4). Juoksuhaudan poikki avattiin lapiolla kaivamalla noin puoli metriä leveä kaivanto, joka ulottui haudan reunavallin yli sen ulkopuolelle (kuvat 5-8). Poikkileikkauksessa ei havaittu jäännöksiä juoksuhaudassa käytetyistä puurakenteista. Ei ole täysin varmaa, että hautaa olisi tuettu ja vankistettu puuseinämällä. Hiekkaniemen linnoitteet on ilmeisesti kaivettu loppusyksystä ja talvella 1939–1940 tarkoituksena sulkea Kuhmo-Sotkamo tie mikäli Neuvostoliiton joukot olisivat murtautuneet niin pitkälle. Mahdollisesti niitä ei viimeistelty hirsiseinämin tai sitten hirret on purettu ja käytetty muuhun. Hiekkaniemen konekivääripesäkkeissä sen sijaan oli nähtävissä edelleen lahonneita hirsirakenteita. Juoksuhaudan poikkileikkauksessa ei näkynyt selvää leikkauspintaa, vaan haudan seinämä on rauennut vähitellen, muodostaen loivan profiilissa näkyneen leikkauksen (ks. profiilikartta liitteenä).

Vanhan maannoksen vaalea huuhtoutumiskerros erottui selkeästi haudan vallin alla noin puolen metrin syvydessä. Vallin maa-aines oli tummaa hiekkaa, maannosta ei siihen ollut muodostunut, mm. huuhtoutumiskerros puuttui vielä täysin. Juoksuhaudan pohja oli noin metrin alempana kuin alkuperäinen maanpinta ja valli mukaan lukien haudan syvyys oli noin 1,5 metriä. Juoksuhaudan valli oli korkeampi haudan itäreunalla. Juoksuhaudan alkuperäistä leveyttä sen pohjalla on vaikea tarkkaan sanoa. Poikkileikkauksen perusteella se vaikuttaisi olevan noin metri. Juoksuhaudan leveys valleineen on noin kuusi metriä. Tutkimusten jälkeen kaivanto peitettiin (kuva 15).

Tutkitun juoksuhaudan koko pituus on noin 60 metri, se johtaa osittain sortuneeseen hirsi, kivi- ja maarakenteiseen konekivääripesäkkeeseen rannan tuntumassa (kuvat 13–14). Pesäke on halkaisijaltaan noin 17 metriä ulkoreunasta mitaten ja sen torjuntasuunta on pohjoiseen. Juoksuhaudan ja konekivääripesäkkeen länsipuolella, keskellä niemeä, on noin 10x14 metrin kokoinen ja noin 1-1,5 metriä syvä kaivanto, josta on kaivettu maata konekivääripesäkkeen rakentamiseen. Niemen päässä on lisäksi noin 30 metriä pitkä itä-länsisuuntainen juoksuhauta (kuva 12).

Profiilia dokumentoitaessa piirtämällä oli aikaa kartoittaa gps-laitteella myös muita puolustusrakenteita alueella. Kyseessä on Riikka Mustosen inventointiraportissa mainitut juoksuhaudat ja konekivääripesäke. Tutkitusta juoksuhaudasta noin 200 metriä kaakkoon, parikymmentä metriä Hiekkalahdentien pohjoispuolella, on 100 metriä pitkä taisteluhauta (kuva 9). Kyseessä on ilmeisesti kivääriryhmän taisteluhauta pesäkkeineen. Haudan päälle oli kaatunut useita mäntyjä ilmeisesti toukokuussa olleen myrskyn jäljiltä. Taisteluhaudan puolesta välistä erkanee noin 30 metriä pitkä yhdyshauta lounaaseen. Haudan katkaisee Hiekkalahdentie, mutta juoksuhauta jatkuu vielä muutamia metrejä tien eteläpuolella.

Edellä mainitun taisteluhaudan kaakkoispäästä noin 60 metriä edelleen kaakkoon alkaa yhdyshauta (kuva 11). Haudan suunta on lounaasta koilliseen kohti rantaa ja sen pituus on 75 metriä, hauta päättyy konekivääripesäkkeeseen (kuva 10). Pesäke on vastaavanlainen kuin aiemmin mainittu ja torjuntasuunta on myös pohjoiseen.

Hiekkaniemen kärjestä löytyi tutkimusten yhteydessä lisäksi kivikautinen asuinpaikka. Kaivausapulainen Olli Eranti havaitsi rantatörmässä kvartsi-iskoksen ja paikalle tehdystä koepistosta löytyi lisää löytöjä. Asuinpaikka arvioitiin pinta-alaltaan pieneksi, koko noin 10x10 metriä eikä sillä ole vaikutusta nykyiseen

kaavasuunnitelmaan. Kohteesta on tehty erillinen tarkastuskertomus, joka on toimitettu Museoviraston arkistoon.

Sotkamossa 30.6.2015

Vesa Laulumaa

Lähteet

Painetut lähteet

Mononen, Väinö 2006. *Kuoleman kujanjuoksu. Talvisota Kuhmon rintamalla 1939- 1940*. Tallinna.

Siilasvuo, Hjalmar 1944: *Kuhmo talvisodassa*. Helsinki.

Wilmi, Jonna 2003. *Kuhmon historia*. Keuruu

Arkistolähteet

Lagerstedt, John 2012: Salpalinja. Sotahistoriallisten kohteiden arkeologinen inventointi 200-2012. Museovirasto. Museoviraston arkisto.

Mustonen, Riikka 2011: Etelä-Kuhmon metsätalousalueiden kulttuuriperintöinventointi. Metsähallitus. Museoviraston arkisto.

Taivainen, Jouni 2014: Kuhmo Nurmesjärvi. Rantakaava-alueen arkeologinen inventointi. Metsähallitus, Laatumaa. Museoviraston arkisto.

Vuorenmaa, Anssi 1990: II maailmansodan puolustuslaitteet Kuhmon, Suomussalmen ja Kuusamon alueella. Museovirasto. Museoviraston arkisto.

Internet-lähteet

www.paikkatietoikkuna.fi

www.arkisto.fi

www.maanmittauslaitos.fi

Kuvaluettelo

AKDG4248:1 Yleiskuva tutkimusalueesta, juoksuhaudan eteläpäähän on kasattu jätettä. Kuva kaakosta.

AKDG4248:2 Kaivausapulainen Olli Eranti raivaa juoksuhaudan poikkileikkauksen kohtaa.

AKDG4248:3 Juoksuhaudan poikkileikkauksen kohta ennen kaivausta. Kuva kaakosta.

AKDG4248:4 Yleiskuva kaivausalueesta. Kuva kaakosta.

AKDG4248:5 Juoksuhaudan pohjoisprofiili. Kuva etelästä.

AKDG4248:6 Juoksuhaudan profiilia tutkitaan. Kuvassa Olli Eranti ja Johanna Seppä.

AKDG4248:7 Juoksuhaudan poikkileikkaus kaivanto, kuva idästä.

AKDG4248:8 Juoksuhaudan pohjoisprofiili, kuva kaakosta. Kuvan oikeassa laidassa näkyy selvästi vanhan maannoksen vaalea huuhtoutumiskerros ja sen päällä haudasta kasattu maa-aines tummana kerroksena.

AKDG4248:9 Olli Eranti pystyttää vaaituskojetta ja Johanna Seppä tutkii profiilia.

AKDG4248:10 Juoksuhauda 2, haudan päälle oli myrsky kaatanut useita puita. Kuva lännestä.

AKDG4248:11 Konekivääripesäke juoksuhaudan 3 päässä. Kuva koillisesta.

AKDG4248:12 Juoksuhaudaa 3 hakkuuaukealla, juoksuhaudan merkiksi oli jätetty pitkiä kantoja. Kuva koillisesta.

AKDG4248:13 Juoksuhauda Hiekkaniemen päässä. Kuva lännestä.

AKDG4248:14 Konekivääripesäke tutkitun juoksuhaudan päässä. Kuva luoteesta.

AKDG4248:15 Juoksuhaudaa konekivääripesäkkeestä etelään. Kuva pohjoisesta.

AKDG4248:16 Poikkileikkauskaivantoa peitetään. Kuva kaakosta..

AKDG4248:17 Hiekkaniemi, kuva etelästä.

Kuvaliite



Kuva 1. Yleiskuva tutkimusalueesta, juoksuhaudan eteläpäähän on kasattu jätettä. Kuva kaakosta. (AKDG4248:1)



Kuva 2. Kaivausapulainen Olli Eranti raivaa juoksuhaudan poikkileikkauksen kohtaa. (AKDG4248:2)



Kuva 3. Juoksuhaudan poikkileikkauksen kohta ennen kaivausta. Kuva kaakosta. (AKDG4248:3)



Kuva 4. Yleiskuva kaivausalueesta. Kuva kaakosta. (AKDG4248:4)



Kuva 5. Olli Eranti ja Johanna Seppä tutkivat poikkileikkausta. (AKDG4248:6)



Kuva 6. Juoksuhaudan profiilikäivanto, kuva idästä. (AKDG4248:7)



Kuva 7. Juoksuhaudan pohjoisprofiili, kuva kaakosta. Kuvan oikeassa laidassa näkyy selvästi vanhan maannoksen vaalea huuhtoutumiskerros ja sen päällä haudasta kasattu maa-aines tummana kerroksena. (AKDG4248:8)



Kuva 8. Olli Eranti pystyttää vaaituskojetta ja Johanna Seppä tutkii profiilia. (AKDG4248:9)



Kuva 9. Taisteluhautaa, haudan päälle oli myrsky kaatanut useita puita. Kuva lännestä. (AKDG4248:10)



Kuva 10. Konekivääripesäke juoksuhaudan 3 päässä. Kuva koillisesta. (AKDG4248:11)



Kuva 11. Juoksuhaudaa 3 hakkuaaukealla, juoksuhaudan merkiksi oli jätetty pitkiä kantoja. Kuva koillisesta. (AKDG4248:12)



Kuva 12. Juoksuhauda Hiekkaniemen päässä. Kuva lännestä. (AKDG4248:13)



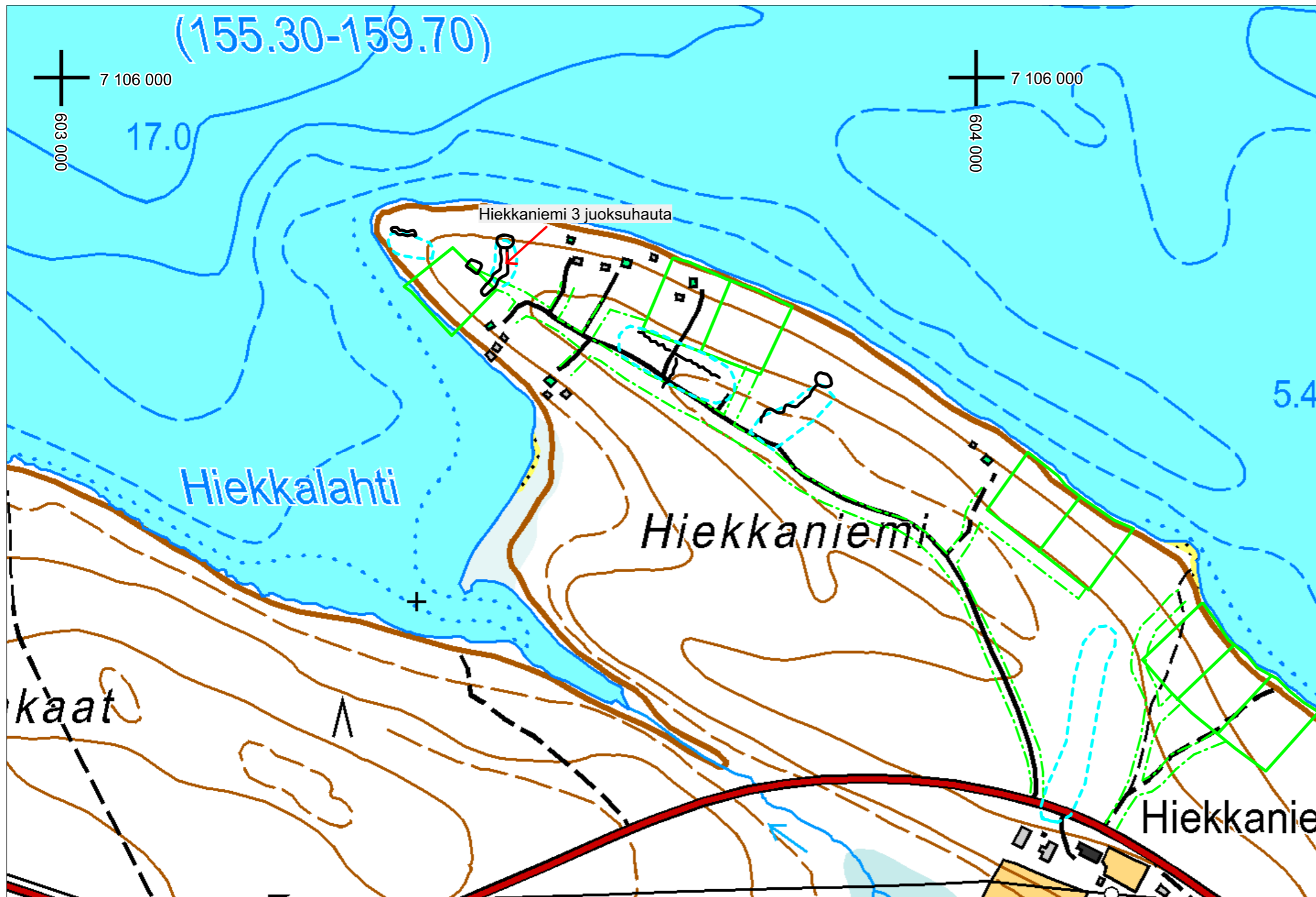
Kuva 13. Konekivääripesäke tutkitun juoksuhaudan päässä niemen pohjoisrannalla. Kuva luoteesta. (AKDG4248:14)



Kuva 14. Juoksuhaudaa konekivääripesäkkeestä etelään. Kuva pohjoisesta. (AKDG4248:15)



Kuva 15. Poikkileikkauskaivantoa peitetään. Kuva kaakosta. (AKDG4248:16)



- suunniteltu loma-asuntojen korttelialue
- - - ajoysteys, likimääräinen sijainti
- - - sotahistoriallinen kohde, rajaus kaavakartassa
- ~ kartoitettu sotahistoriallinen kohde



KUHMO HIEKKANIEMI 3
1000026693
Vesa Laulumaa 2015

Yleiskartta
juoksuhaudan sijainti
mk 1:5000
Pohjana Kuhmo Nurmesjärvi ranta-
asemakaava Sweco 3.11.2014

mittaus Vesa Laulumaa 2015
digit. Johanna Seppä 2015

Koord.: ETRS-TM35FIN
Korkeus: N2000

kartta 1

MUSEOVIRASTO ARKEOLOGISET KENTTÄPALVELUT



- suunniteltu loma-asuntojen korttelialue
- - - ajoyhteys, likimääräinen sijainti
- - - sotahistoriallinen kohde, rajaus kaavakartassa
- - - kartoitettu sotahistoriallinen kohde
- ★→★ juoksuhaudan profiilileikkaus

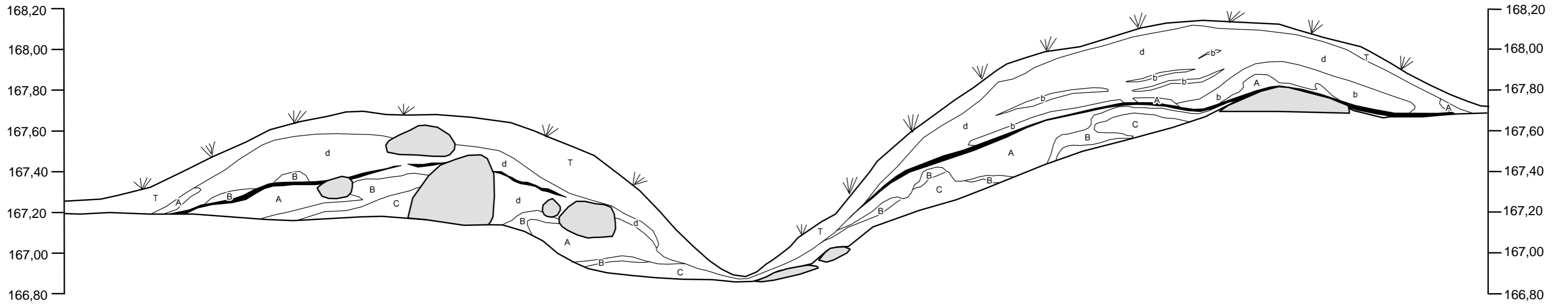











KUHMO HIEKKANIEMI 3 1000026693 Vesa Laulumaa 2015		Yleiskartta juoksuhaudan leikkauksen sijainti mk 1:500 Pohjana Kuhmo Nurmesjärvi ranta- asemakaava Sweco 3.11.2014	
mittaus Vesa Laulumaa 2015 digit. Johanna Seppä 2015		Koord.: ETRS-TM35FIN Korkeus: N2000	kartta 2
MUSEOVIRASTO ARKEOLOGISET KENTTÄPALVELUT			

p=7105787,2
i=603476,9

p=7105780,2
i=603479,9

lounaasta



-  kivi
-  vanha hautautunut metsäturve
-  metsäturve, kunta
-  huuhtoutumiskerros
-  rikastumiskerros, ruskea hiekka
-  harmaa hiekka
-  sekundäärinen rikastumiskerros
-  sekundäärinen harmaa hiekka, täyttökerros
-  vaaitusluku m mpy



<p>KUHMO HIEKKANIEMI 3 1000026693 Vesa Laulumaa 2015</p>		<p>Juoksuhaudan poikkileikkaus mk 1:20</p>	
<p>piirt. Johanna Seppä 2015 digit. Johanna Seppä 2015</p>		<p>Koord.: ETRS-TM35FIN Korkeus: N2000</p>	<p>kartta 3</p>
<p>MUSEOVIRASTO ARKEOLOGISET KENTTÄPALVELUT</p>			